

Свой жыцьця Міколы Панькова

Калі Народ твой у бядзе
і верных мала разам зь ім —
тады зявіся — хоць й адзін,
скажы ўсім гучна: „Я Твой сын!“

Мікола Вольны¹

Нашая эміграцыя можа праўна ганарыцца палітыкамі й пісьменьнікамі, мастакамі й навукоўцамі. Але адчу вальны прагал, характэрны, бадай, для любога грамадзтва, ня толькі беларускага й ня толькі на эміграцыі, — нястача культурунікаў. Іх праца менш заўважная, пра іх рэдка згадваюць, нават карыстаючы зъ іхнага плёну, імёны падмняюць абагульненым *выдаец, укладац*.

Пра Міколу Панькова (12.06.1911—7.01.1995) лепш за ўсё гаворыць абраныя ім псеўданімы: М. Вольны, М. Лістападавец, Летапісец, Ня-Кніжнік, Не-Паэта, Ул. Сакол, М. Крэн. У іх — ня толькі нацыянальныя пачуцьці, бачаньне сябе ў сусьвеце, вольным сусьвеце, але й разуменне сябе ў беларускім грамадзтве, сваёй ролі.

Біяграфічных дадзеных пра Міколу Панькова захавалася мал: больш клапаціўся аб захаваньні памяці пра іншых. Ведама, што нарадзіўся ён у Дзьвінску і яшчэ ў школьнія гады далучыўся да нацыянальна-вызвольнага руху — быў сувязным паміж роднымі горадамі і Коўнам, вазі ў ліставаныне й друк беларускіх эсэрў.

У той маласпрыяльны для беларускага выхавання атмасфэры Міколу паshanцавала на настаўнікаў — Сяргея Сахарава й Кастуся Езавітава. Менавіта тады пачалося яй зацікаўленыне бібліяграфій, калі пад кірауніцтвам С. Сахарава, дырэктара Дзьвінскай беларускай гімназіі, у 1927 годзе быў закладзены гуртак, мэтаю якога стала сікладацьнне каталёгаў, рэгістрацыя выданняў Заходняе Беларусі. Праца тая, распачаўшыся аднойчы, ужо не спынялася ані вайною, ані лягерамі ДЦІ, ані эміграцыяй. У 1952 годзе Крыўіцкім Навуковым Таварыствам Пранціша Скарыны быў надрукаваны „Паказынік беларускіх выданняў на чужынне за 1945—1950 гг.“², укладзены Паньковым. Папярэдне быў падрыхтаваны „Паказык беларускіх выданняў на чужынне за 1945—1950 гг.“. У рукапісе застаўся паказынік „Беларуская прэса: 1862—1955 гг.“, дзе была зроблена спроба ўлічыць усе друкаркі, пачынаючы ад „Музыцкай Прауды“.

¹ „Баявая Ўскалось“, № 14. Тафонта (Канада), 1974. С. 8.

² Паказынік беларускіх выданняў на чужынне за 1945—1950 гг. Нью Ёрк, 1952. 62 с.

Мікола Панькоў быў адным з арганізатораў і выдаўцоў „Кнігі ахвяраў бальшавізму. Цярністы шлях беларускай культуры. Кніга 1“ (Выданне СБЖ³. 1950) і аўтарам прадмовы:

„Кніга гэтая — толькі першая праца ў лажэннях хоць часткована сюсісу ахвяраў бальшавізму да іншых акупантам нашае Бацькаўшчыны. Ахвяры гэтая незылічальна вялікі й на мае значання падаваць лічбы высланых, закатаваных, расстралянных і загінувших бязь съедомства. Гэтая лічбы стала павінічваючы, растуць амаль штодня, і мы добра ведаем, як пакутуюць нашыя бацькі, браты й сёстры, засталыя па той бок зялезнай заслоны.

Мы сведамыя, што й па сянянія ноч пануе над нашай Бацькаўшчынай, нязнаныя магілы растуць. Мы поўнасцю съедамыя незылічальнасці ахвяраў і пакутаў нашага народу: мільёны закатаваных, забітых у скляпеннях МВД, мільёны палёгіх съмерцю харобрых.

Мы сведамыя, што гэтая ахвяры прынесены ў змаганыі „каб жыла Бацькаўшчына“, і таму заўсёды павінны памятаць аб іх, бо і мы тут апынуліся не дзеля асабістай бясспекі й дабрабыту, а для барацьбы. Але ў кожнага змагара бываюць хвіліны, калі асабліва балюча адчуваецца палыно вясць гэтых прадчасных стратаў. І тады ўваччу ўстаюць яны — знаныя й нязнаныя сыны Радзімы — з концаў, з турмаў і катавальняў, і сваімі пакутамі — крывей клічуць да сумлення сусьвету й помсты катам.

Нашае вандраваныне па съвеце, частыя сустэрэчы з чужаземцамі й значная нястача пэўнае інфармацыі аб нашай справе й барацьбе за аднаўлены неволнае й самабытнае гаспадарственнасці змусіла нас узяцца за гэтую справу збору матар'ялу аб пакутах нашага народу й яго незылічоных ахвярах.

Заклікаем усё нашае грамадзянства, усіх дзеячаў і працаўнікоў нашага візвольнага руху ўважліва прагледзіць гэтую съпіс і надаслаць нестаючыя весткі, як аб ужо даданых тут ахвярах, так і аб іншых Вам ведамых. Паданыя тут блізу 200 іменаў. Абавязак перад Бацькаўшчынай і ахвярамі ды адказнасцю перед культурным съветам патрабуецца зрабіць усё магчымое неадкладна. Верым, што кожны з нас унісе сваю долю й супольнымі сіламі мы хоць часткова выканаем свой абавязак перад нашчадкамі.

Разам прапануем прыняць і ўсталяць дзень 21 ліпеня — Днём Памяці Загінуўшых лепшых синоў Бацькаўшчыны абавязковым

³ Саюз Беларускіх Журналістаў.

для ўсяе нашае съведамае эміграцыі, па прыкладу ўсіх культурных нароадаў“.

Трэба адцеміць, што пераважная большасць зробленага М. Паньковым распаўсюджвалася або ў рукапісах, або ў 2—3 копіях машинапісу. Напрыклад, чатыры выпускі альманаху „Этапы“ (Oldenburg—Wentorf-Cuxhaven—Lesum—Времен, 1944—1950), зъместам якога былі творы, артыкулы, зацемкі самога Панькоўа. Сьпіс пэрыёдышак, заснаваных ім, можа здыўціца і сёньня, прычым ня толькі колькасцю, але й сваім тэматычным багаццем: „Абежнік Беларускага Дапамаговага/Нацыянальнага Камітэту ў Нямеччыне Брытанскія зоны“, „Абежнік Саюзу Беларускіх Журналістых“, „Баявая Ўскалосы!“, „Беларус на чужыні“, „Вольнае слова: Бюлетэн Саюзу Беларускіх Журналістых“, „Выгнанец: Беларускі рукапісны тыднёвік“, „Дакументы і факты: Архіў беларускага нацыянальнага вызвольнага руху“, „Кагарка: Месячнік і крыўіцкай думкі“, „Кнігапіс беларускага другу“, „Летапіс жыцця беларускай эміграцыі“, „Мэта: Часапіс літаратурны—навука—грамадзкасці“, „Нарач: Літаратурна—грамадзкі крыўіцкі часапіс“.

Наагул, культурніцтва Панькоўа праяўлялася найперш у неспатыльным жаданні засяліць эміграцыйную простору друкамі, самымі разнастайнамі. Гэтаму ўражальным у даробку ў 1947 годзе (год—пачатка ўсяго, як М. Панькоў быў у Нямеччыне!) газэта „Бацькаўшчына“ прысывіціла адмысловы артыкул „«На чистым аркушы» або рэдкі фэномэн «Рукапіснага друку»“⁴:

„Чытач, пэўна, памятае прыгожы верш Максіма Багдановіча — «Перапішчык»:

На чистым аркушы, прад вузенькім вакном, Прыйгожа літары выводзіць ён пяром...

...Вось перад намі— прывезенае з ангельскія зоны цэлае бірэмя зусім рукапісных, літаральна ад рукі, сярэднявечным спосабам пісаных і перапісаных беларускіх выданніяў. Сярод іх рукапісныя газэты, якія выходзілі рэгулярна, зъмяняючы толькі часам свой фармат, у залежнасці ад паперы, і назовы — у залежнасці ад абставінаў: «Адгалоскі» (3 нумары), «Алярм» (8 нумароў), «Беларус на чужыні» (5 нумароў), «Далі» (2 нумары), «Пералом» (4 нумары), «Раздарожжжа» (2 нумары), «Уцякач» (6 нумароў) — усе газэты 1945 г., іхны працяг — «Выгнанец» (16 нумароў за 1945 г. і 23 нумары за 1946 г.), ягоны працяг — «Аглядчик» (44 нумары за 1946 г. і 18 нумароў за 1947 г.). [...] Апрача

⁴ „Бацькаўшчына“, 17 лістапада 1947 г. С. 2—3.

газэтаў тут жа й рукапісныя часапісы—журналы: «Кагарка — «Месячнік крывіцкае думкі», які арыгінальна выхадзіў (лепш у гэтым стылі — «вылятаў») не нумарамі, а «ўзълётамі», «Нарач» — таксама не нумарамі, а «хвалямі», і нарэшце — таўшчэзнымі сышткамі — «Мэта», часапіс «літаратуры—навукі—грамадзкасці» (7 нумароў за 1946 год і 5 за 1947). Тут жа ў маленечкіх «кантычках» — таксама ад руکі — «Бібліятэка сучаснасці», сярод выпускаў якое — патрэбныя й цікавыя нашаму чытчу рэчы (прыкладам, № 12—13 — «Праўда аб Маскве» — урыйкі з ведамаўкнігі калішняга амэрыканскага паслаў СССР Уільям а Бултма)⁵.

Перакідаючы балоны ўсіх гэтых выданняў, дзівішся бағацьцю й разнастайнасці матар'ялаў у іх. Тут і шырокая ды сыс-тэм атычная інфармацыя і зь міжнароднае палітыкі, і з Бацькаўшчыны, і зь літаратуры, з навукі й тэхнікі, тут і арыгінальная й цікавыя собскія проблемныя артыкулы, тут і мастацкія творы, найбольшапавяданыі, як арыгінальныя, такі перакладныя, тут і крытыка ды інш. Усё гэта выпісаны—перапісаны акуратненькімі, добра чытэльнымі, запраўды «прыгожа выведзенымі пяром» літарамі ды наверх — аздоблена нятолыкі выразанымі з друкаваных часапісаў ды наляплянымі ілюстрацыямі, а й собскімі — ізноў ад руکі — арнамэнтациямі, запраўды па—мастаку выкананым і — зноў жа, як у таго «Перапішчыка», — «усякім і цвягтамі, разнакалёрнымі галоўкамі звязараві і птух нябачыных, спляценынем завіткоў... шматхварбныя застаўкі і канчиўкі, і загалоўкі ўсе». [...]

А паспрабуйце цяпер хоць із большага ўявіць сабе, колькі працы мусілі ўлажыць гэтыя руکі — запраўды залатыя руکі, колькі часу ў вытрываласці ўдобра знаных усім лягерных абставінах (дый яшчэ ж у чужым і непрыхільнім лягеры) гэта патрабавала? Ес рабілася ж яно не ў цішыні кляшторных келяятак даўгетных «перапішчыкаў», калі запраўды было, што «няма куды съяшыць» і «нячутна дзень праходзіць». [...]

«Рукапісны друк» бяспрэчна заляжка ўмузэі, як адзін із цікавейшых экспанатаў нашае нядолі й адначасна — нязломнае волі да долі, рэалізаванай ува ўпорыстай і самаахвярнай ды здольнай працы. Але некалі па гарадох нашае Бацькаўшчыны, побач із традыцыйным і ў целым съвеце помнікамі «невядомаму жаўнеру», трэ было б ставіць і манумэнты «нязнанаму працаўніку

⁵ Вядомыя яшчэ выпускі „Чалавек і дзяржава“, № 1; „Съвет і людзі“, № 2. Выйшла каля 30 выпу скай, шрифт — лацінка.

культуры». Бо колькі ж іх гэткіх, нязнаных і няведамых, было, ёсьць і, пэўна, будзе яшчэ ў нас — у тым ліку й тых, што съведама ня пнуцца да ведамасці й славы, а жывуць толькі тым, каб рабіць і зрабіць. Колькі іх, «невядомых, непрызнаных, неаплаканых нікім», і тых, што навет так і жадаюць «прайсці свой век, прамарнаваца і невядомым застасцца»⁶.

Як выглядае, зробленае Панью вым знаходзіла чытача, чытача ўдзяч нага:

„Паважаны сябру Мікола!
Атрымаў Ваш ліст і літаратуру.

«Ордэн Двупагоні» я, прачытаўшы яшчэ лістоўку, Статут—дэкларацыю, уяўіў усю глыбіню патрыятычнага настрою гэтай арганізацыі. Я поўнасцю салідарны зь ёю. Цікава, як жмудзіны (летувісы) да гэтага адносяцца? Брашура «Пад такім знакам» — зямлястоўная й навукова апрацаваная.

Яхачу больш застанавіцу на літаратурна-мастакім часапісе «Баявая Ўскалось». У першую чаргу я хачу выпуцьці адмоўны бок, як мне здаецца. Сам назоў «Баявая Ўскалось» да мастакай літаратуры не пасуе. «Ускалось» — рэдкае слова, наявівое. У праграмным артыкуле як бы выпуцаецца, што часапіс літаратора-беднатаў (як бы пралетарскіх пісьменнікаў) і скрэзьставіца нейкім багатым выданнем ксяндзоўскім часапісам (Так у арыгінале — ЛЮ.). Калі быў амаль дзясятак беларускіх ксяндзоў у Заходній Беларусі, дык яны былі патрыётамі і аддавалі сваё заробкі на нацыянальную справу. А цяпер іх няма, бо, здаецца, усе загінулі за Бацькаўшчыну.

Гэта дробя зь. Галоўнае — нутро часапісу. Такога часапісу ўжо даўно чакаў чытач-эмігрант. Ён адразу стаў больш папулярным, чым папярэдняя падобная часапісы, як „Шышина“, нават „Сакавік“. Увесе зъмест рэалны і просты. Амаль усе аўтары новыя, нязнаныя дагэтуль⁶.

Наагул, М. Панькоў быў актыўным у грамадzkім жыцьці: з'яўляўся сябрам Рады БНР, сябрам Крыўіцкага (Беларускага) Навуковага Таварыства Праніціша Скарыны, заснаванага ў Рэгенсбургу 23.06.1947 з ініцыятывы Ліва Акіншэвіча (разам з Антонам Адамовічам, Янкам Станкевічам, Аляксандрам Багданоўічам), сябрам Інстытуту Кастуся Каліноўскага, ачоліваў Саюз Беларускіх Журналістаў у ЗША, кіраваў Беларускім Інфармацийным Бюро.

⁶ „Летапіс беларускай эміграцыі“, № 76, красавік 1991. С. 29.

Мікола Панькоў быў ня толькі перапішчыкам, ня толькі выдаўцом, бібліографам, архівістам, але й пісьменыкам. Ён належаў да літаратурнай арганізацыі „Баявая Ўскалось“: „У 1949 годзе ажывае дзеінасць групы «Ўскалосі», на гэты раз дукса папоўненай сябрамі зь іншых частак Беларусі, як Усходній (БССР), так падлатвійскай і падпольскай. Сябрыны «Ўскалосі», якія цяпер прынялі назоў «Літаратурнай Сустані „Баявая Ўскалось“», паўсталі ў Нямеччыне (Мікола Вольны, Ніна Змагарка⁷ і іншыя), у Канадзе (С. Хмара, В. Еярбіна, Кастусь Навіцкі, Васіль Вір, Машчонскі і іншыя), у Аўстраліі (Анатоль Сумны, Макарэвіч), у Францыі (Алесь Змагар, Аўгэн Кавалеўскі), у Англіі (А. Дрыгвіч, Язэп Таўпека), у Паўднёвай Амерыцы (д-р Галейка, Ул. Дудзіцкі). У Нямеччыне ў тым жа годзе пачынае выходзіць літаратурны часапіс падрадакцыяй М. Панькова «Баявая Ўскалось», дзе па-за ўспомненымі пісьменыкамі з'яўляюцца свае творы і іншыя“⁸.

Аднак пісьменніцтва не было тым, што валодала думкамі ѹ часам Міколы Панькова. Больш творчай радасці прыносіла, відаць, складаныне і менных паказынікаў да кніг, выдрукаваных на Беларусі — до бра напісаных, але нядбайна выдадзеных і таму нязручных да карыстання. А трымліваючы стала зь Менску газету „Літаратура і мастацтва“, з кожнага нумару выпісваў „Хроніку літаратурнага жыцьця на Беларусі“, маючы на ўвесь пазыней выдаць асабнаю кнігаю.

Яшчэ напрыканцы 40-х гадоў у Нямеччыне М. Панькоў заснаваў Усебеларускі архіў, які зь пераездам заснавальніка і дырэктара перамясьціўся ў ягоную ньюёрскую кватэр у. Там сама ж знаходзілася й Беларуская бібліяграфічная слуžба, таксама закладзеная Паньковым, які зъбіраў беларускае слова. Вядома, перавага аддавалася эміграцыйным выданням, прынамсі таму, што на набыццё савецкіх кніг патрэбны былі немалыя выдаткі. Затое пад эміграцыйны архіў — кнігі, часопісы, газэты, брашуры, улёткі, паштоўкі, лісты — была адведзена ўся падвалная частка двухпавярховага дому й амаль цалкам першы паверх.

Ідзяй збору было ня проста бібліяфільскае, бібліяманскае апантанавае захапленыне. Меркавалася, што згаданая вышэй праца „Па-

⁷ Ніна Змагарка — жонка М. Панькова Марыя Панькова (дзявочае прозывіще Найдзюк) (21.06.1904, Дзвінск—15.09.1991, НьюЁрк).

⁸ Васіль Вір. Беларуская літаратура за мяжой. Першая частка дакладу, чытаная на канферэнцыі славістаў у Манрэалі ў Канадзе ў 1971 г./„Баявая Ўскалось“, № 11. Таронта, Канада, 1971. С. 24. Сябровуства ў гэтай арганізацыі — тэма асабнай гаворкі. Тут тэрба толькі зазначыць, што Ўладзімер Дудзіцкі ніколі не належаў да яе.

казынік беларускіх выданняў на чужынс“ будзе працягнута, будзе напісана гісторыя эміграцыі нага пэрыядычнага друку, будзе складзена энцыклапедыя „Хто ёсьць хто на эміграцыі“, будзе працягнута праца над „Беларускай народнай энцыклапедыяй“, дзе ўжо мейся некаторы плён — выдрукаваны ў 1948 годзе на машыны ў сямі сшытках матар’ялы да энцыклапедыі, рэдагаваў якія Антон Адамовіч; будзе зроблены й „Мартыралёг“ як працяг выдрукаванай на рататары „Кнігі ахвяраў бальшавізму“: у 1956 г. Панькоў разам з Яўхімам Кіпелем, Антонам Адамовічам, Сымонам Кандыбовічам пачалі складваць англамоўны съпіс беларускіх інтэлектуалаў і палітыкаў, зынічнаых Саветамі⁹. Думалася пра тэарэтычныя працы („Шляхі новае беларуское літаратуры“¹⁰, „Шляхі развязанія новае беларуское літаратуры“¹¹, „Кароткі начыркі да гісторыі беларускага часапісу“¹²). Думалася пра гісторыю эміграцыі.

Ідэя гісторыі ці не найбольш займала М. Панькова, прычым ня толькі ў ЗША. У адным з нумароў „Летапісу“¹³ быў зъмешчаны пачатак хронікі падзеяй беларускай эміграцыі ў Аргентыне з даваеннага часу (1934—1941 гг.) У 1945—1953 гадох ён пісаў „Успаміны зь мінулага для будучага“ пад назовам „На раздарожжы“ — хроніка камэнтары эміграцыінага жыцця. Праўда, напісалася толькі 15 старонак.

Затое другі праект, таксама звязаны з гісторыяй эміграцыі, выявіў значна большую жыццязদольнасць — „Летапіс жыцця беларускай эміграцыі“ (часам назоўмяняўся на „Летапіс беларускай эміграцыі“). Малая якое выданьне на эміграцыі паклікала да жыцця столкі эмоций!

Да таго ж, Панькоў ня быў пасіўным назіральнікам. Ён ня толькі занятоўваў падзеі, а часта браў удзел у іх сам, актыўнаваў ці нават ствараў.

Гэтак, пры ягоным непасрэднім актыўным удзеле і ў супрацы зь Юрыем Сабалеўскім, Леанідам Галіюком, Анатолем Плескачэўскім, Іванам Касяком, Міколам Шчорсам, Лявонам Савёнкам і Віктарам Чабатарэвічам быў заснаваны Камітэт Незалежнай Беларусі:

⁹ Abridged list of some Byelorussian intellectuals liquidated by Soviet Russia. New York Committee for Independence of Byelorussia. Dec. 7, 1956. 15 p. Edited by Jury Sabaleuski.

¹⁰ Шляхі новае беларуское літаратуры. Кароткі агляд беларуское літаратуры паміж дзвюх войнамі і сяньня. Выдавецтва Беларускага Дзяржаўнага Камітэту на Ангельскую зону. 1947 г. 16 с.

¹¹ Шляхі развязанія новае беларуское літаратуры. Нямеччына.

¹² Кароткі начыркі да гісторыі беларускага часапісу. Нямеччына. Выданьне Саюзу Беларускіх Журналістаў, 1950 г. 32 с.

¹³ „Летапіс жыцця беларускай эміграцыі“, № 68, верасень 1989. С. 119—120.

„Кам ітэт Незалежнай Беларусі заснаваны ў Злучаных Штатах Паўночнае Амэрыкі групай беларусаў, якія падпісалі гэты Статут арганізацыі 29 кастрычніка 1955 году.

Мэтай дзеянасці КНБ зьяўляецца дапамога беларускаму народу ў справах:

- вызвалення Беларусі з-пад акупацыі яе савецкай Рэсей;
- недапушчэнне да акупацыі Беларусі іншымі дзяржавамі;
- адбудова незалежнай беларускай дэмакратычнай дзяржавы на ўсіх этнаграфічных абшарах рассяленьня беларускага народа на асновах дэмакратычных ідэалаў заходняга съвету з ЗША на чале;
- абарона інтарэсаў беларускага народа, які пазбаўлены магчымасці волевыяўлення акупацыйнай уладай савецкай Рэsei ды яе сатэлітаў;
- аб'яднанне ўсіх беларускіх сілаў для нацыянальна–вызваленай справы”¹⁴.

Другая адметнасць „Летапісу“ й сакрэт увагі да выдання хаваліся ў разуменыні рэдактарам такіх паняткаў, як *архіў, дакумент, праўда*. Словы–тэрміны самі па сабе звычайнія, простыя да разумення і ўжытку — аж да таго самага часу, калі не пачынае заходзіць пра вышэйшыя і дэі ды ідэалы, пра „нячасавасць“ ці нават шкоднасць праўды, калі распачынаюцца размовы „аб праўдзе нашай і вашай“.

Мікола Панькоў і ў 80-х — пачатку 90-х гадоў рабіў свой „Летапіс“ — калі сам, калі зь нешматлікімі паплечнікамі (аднаго варта называць — гэта Васіль Щэцінка, сталы памагаты ў выданні часопісу) па тых, звыклых яму з часоў лягераў ДП, тэхнічных працэсах: на аркушы паперы наклейваў загаловак, малюнкі—ілюстрацыі, што браўся з вычайна з савецкіх выданняў, ды наклейваў дакументы, што мелі складаць зъмест выдання: тэксты статутаў, перадрукі з раритетных выданняў, лісты. Так, неад'емнаю часткаю — і ці не найбольш карыснаю, прынамсі з гледзішча сучаснага часу — былі лісты. Прыватныя лісты зь перададзеных ва Ўсебеларускі архіў прыватных архіваў (а значыць адкрытыя для грамадства), зъмешчаныя факсіміле — без анікіх правак, купюраў, цэнзуры. Праўда, часам, калі лісты былі напісаныя нечытэльным почыркам, рэдактар мусіў іх перадрукоўваць нанава, што дазволіла непрыхільнім да выдання гаварыць аб падробках. Раіса Галіяк, удава Леаніда Галіяка, чалавека блізкага да „Летапісу“, так пісала аб гэтым у лісьце да Яна Пятроўскага:

¹⁴ Тамсама, № 37, 1955 г. С. 91.

„Мэта «Летапісу» — ад пачатку выдання (1948 г. і да сяньня¹⁵) — захаваць для наступных гісторыкаў Беларусі дакладную дакумэнтацыю жыцьця й дзейнасці нашай эміграцыі. Якія мы ёсьць, такія і ёсьць, без самарэкламы самашуканства. А імкнучца быць лепшым і — ававязак кожнага чалавека й беларуса. Падаваць фалышыўкі дакумэнтаў, толькі з карыснымі для нас ці некага «выбрыкамі», не адпавядаючыму гонару. Праўда заўсёды выйдзе наверх. [...] Я пэўная, што Вы, паважаны айцец Ян, не хацел і б, каб і з нашымі архівамі сталася тое ж, што сталаася з багатым Беларускім архівам у Празе, архівам БНР М. Абрамыка, а магчыма й з архівам выспамінам Ю. Сабалеўскага“¹⁶.

„Летапіс“, гэтыя звычайнія аркушы паперы з наклеенымі лістамі й надрукаванымі на машынцы матар’яламі, памножанымі на капіявальнай машыне, мае гадавы паказынік зъместу, што дазваляе арыентавацца ў гэтым багацьці інфармацыі: перадрукі ведамага па лягерах ДП часапісу „БІС“¹⁷, рэдагаванага Юркам Віцьбічам; дапаўненіні да аўтабіографіі Радаслава Астроўскага, напісаныя Сяргеем Віленскім; артыкул Каствуя Езавітава „Слуцкае народнае змаганьне“; хроніка жыцьця Янкі Станкевіча; дакумэнты Рады БНР, БЦР, Беларускай Аўтакефальнай Царквы, Беларускага Праваслаўнага Аб’яднання, Беларускай Народнай Грамады, Беларускага Вызволенага Фронту, Беларускага Дапамаговага Камітэту, Сусветнага Аб’яднання Беларускай Эміграцыі; і ліставаньне: Антона Адамовіча, Радаслава й Віктара Астроўскіх, Часлава Будзькі, В. Васілеўскага—Войтанкі, Юркі Віцьбіча, Леаніда Галяка, Язэпа Гладкага, Антона Даніловіча, Мікалая Дзямідава, Людвіка Зарэчнага, а. Мікалая Лапіцкага, Вацлава Пануцэвіча, Алесія Салаўя, Аляксандра Стагановіча, Янкі Станкевіча, Сяргея Хмары, Антона Шукеўчыца.

„Летапіс“ дазваляе зарыентавацца ў царкоўных праблемах, расколе праваслаўнай царквы на эміграцыі; зразумець прычыны лягерных закалотаў, у тым ліку гісторыю з „крыві чамі“ й „зарубежнікамі“; ацаніць няпростую „трэцюю сілу“ ... Сапраўды, „Летапіс“ стаўся найбагацейшаю крыніцай нутраной, неафіцыйнай, непадфарбаванай гісторыі эміграцыі.

Праўда, выданне няшмат інфармацыі падае пра самога рэдактара — хіба толькі ўскосна, у звязку зь іншымі гісторыямі і асобамі.

¹⁵ „Летапіс“ выходзіў практична да самай сьмерці М. Панькова. У ягоным архіве засталіся на працоўкі, якія съведчалі, што існаваў намер працягваць выданніе й надалей.

¹⁶ „Летапіс жыцьця беларускай эміграцыі“, № 68, в ерасень 1989. С.119.

¹⁷ „Беларуская Слу́жа́ Инфармації“.

Гэтак зь лістоў Стася Станкевіча даведваем ся, што М.Панькоў і ніцыяваў і браў удзел у складаныні зборніка Вацлава Ластоўскага „Творы“¹⁸:

„Дарагі Сябру Панькоў!

Вельмі перапрашаю, што трохі спазніўся з адказам на Твой апошні да мяне ліст. Віна: усё тое ж перагружанье ў рабоце.

А цяпер да справы: што тычыцца зборніка Ластоўскага, дык вельмі добная ідэя. Я ўжко маю да яго часць уступнага артыкулу Адамовіча, частка за губілася па дарозе, а частку яшчэ дашле. Толькі трохі трэба пасыпляшыцца, бо «Нядолю Заблоўскіх» я канчаю друкаваць ужо ў калядных нумарах і там падвал вольны. Ня ведаю толькі, ці ўдасца Табе сабраць тут усё лепшае Ластоўскага, кален дару «Свяяка» пэўнег ж ня зноў дзізеш, таму ня ведаю, наколькі ён будзе рэпрэзэнтаваць Ластоўскага. Я ўсё—ж радзіў бы Табе спачатку паканфэрэраваць у гэтай справе з Адамовічам, бо ён ведае Ластоўскага «назубок»¹⁹.

„Вельмі Паважаны Дараагі Сябру Панькоў!

Ваш ліст з трymа апавяданынямі Ластоўскага й адным Вашым атрымаў. За ўсё вялікае дзякую. Вось жа творы Ластоўскага пачну друкаваць адразу ж пасыля дэфінітыўнага заканчэння «Нядолі Заблоўскіх», г. з.н. прыблізна за два тыдні. Але, Браце, такое прысыланыне мне машынапісаў твораў Ластоўскага працы не кране зь месца. Каб начаць друкаваныне, я мушу мець даслоўна ўсю цэласць, пры гэтым творы павінны быць расплянаваны ў такой чарговасці, у якой яны будуць у выдаадзенай кніжцы. Я мушу мець усё адразу па тое, каб зарыентавацца ў характары твораў, іхным разъмеры і пад., каб здэцыдаўацца, ці друкаваць іх пэтытам ці гармондам і г.п. При гэтым прасіў бы пісаць іх на машыны цераз радок, каб можна было адразу аддазаць у друкарню. Справа перапісаныня на машыне — гэта для мяне вялізарная проблема, бо перапісваць мушу асабіста я. Наколькі ж там наагул перапісваецца, дык ужо само толькі пісаныне цераз радокня можа дабавіць лішніх клюпатай. Дык рэасумую: творы Ластоўскага друкаваць пачнём хутка, але спачатку просьба прыслучаць увесь зборнік і ў такой чарговасці твораў, у якой яны пойдуть у кніжцы. А можна прыйдзецца іх дзяліць на паасобныя разьдзелы. Радзіў бы перад гэтым пакан-

¹⁸ Власт (Вацлаў Ластоўскі). Творы. Выдавецтва „Бацькаўшчыны“. Мюнхэн, 1956.

¹⁹ Ліст ад 6.12.1953.

сультавацца з Адамовічам, які прыгатаваў вельмі салідны глыбокі ўстутны артыкул аб Ластоўскім. Можна таксама варта было б падаць пры кожным творыці ў зъмесьце пры іхным пераліку, адкуль дадзены твор перадрукуюваецца. Што да, што не знайшлі прыгожага апавядання «Дзень розкавай кветкі». Гэты твор звычайна друкаваўся ў школьніх чытанках. Дык калі такія ёсьць у ньюёрскіх бібліятэках, дык варта яшчэ там яго пашукаць. Пры гэтым я зусім не арыентуюся, ці ў зборнік Ластоўскага маюць увайсыці ягонія празаічныя толькі творы, ці таксама й вершаваныя.

Што тычыцца працы Вашай «Ахвяры бальшавізму», дык бясспорчна, такая міжка асаблівіцца патрэбная і яе трэба выдаць абавязкова. Але перад тым, як друкаваць яе ў «Бацькаўшчыне», трэба было б зрабіць усе спробы, каб знайсці на яе спэцыяльнага выдаўца, бо гэта тэма, якой павінны цікавіцца некаторыя амерыканскія ўстановы. У сувязі з гэтым у бліжэйшы час я пайду тут да прафэсара Бэйліса — амерыканскага дырэктара Інстытуту для дасыледавання гісторыі і культуры народаў СССР, каб ён выдаў яе сваім коштам. Ня выключана, што справа будзе палаходжанне пазытыўна, бо гэты Інстытут цяпер трахі нас «заісківае». Калі ж аднак таюга выдаўца на баку знайсці ня ўдасца, тады, зразумела, махнём цераз «Бацькаўшчыну»²⁰.

Панью ў быў ведамы ў грамадзе як кніжнік, архівіст, які нямала каго дзівіў у лягерах ДП тым, што замест уладкаванья ўласнага дабрабыту займаўся пошуку кам старых папераў:

„Выбачайце, Сп. Панькоў, ніяк не зъбяруся нарысаваць. Аб гэтых малюнках Хмара прасіў мяне яшчэ перад выездам майі і ягоным упераходны лягер. Безумоўна, тады я ня мог і думаць аб рисаванні: пакіданыне, зборы, дэнэраваныне, выезд, правал на камісіі, паворот назад у лягер, страта памешканнія, каля месяца жыцьцё ў чесным прахадным пакоіку — усё гэта abstравіны, пры якіх немагчыма было і думаць аб маляванні, дадаўшы да гэтага вельмі агранічаныя здольнасці да гэтага мастацтва. Цяпер ізноў прыгатавлены на выезд у пераходны лягер, дэнэраваныне, а тут жонка стала нібыта працаваць і на майі галаве лягло гадаваныне дзіцяці і гатаваныне ежы. Апрача таго, я дакладна не разумею, якія малюнкі патрэбныя і што яны павінны харектарызаваць, бо Хмара так рвана й хаатычна падаў тэмам, што я не могу выразна ўявіць.

²⁰ Ліст ад 4.01.1954.

Што да архіву Езавітава, дык Шкутка можа найменш ускубнуў зъ яго. «Парафіявалі» яго Астроўскі, др. Манькевіч і Пётра Орса, можа трохі Сянкевіч, а памагалі ім хлопцы, якія тадэху жылі: Занкавіч, Маеўскі, Ігнатовіч і Алег (прозвішча ня ведаю). Ужо ў Ватэнштэце ў гэтых хлаткоў я знайшоў на стале пару журналаў з архіву й пасыля пераслаў Вам. На маё пытаньне ў гэтай справе яны вельмі неахвотна ў вымінаюча адказвалі. Аб тым, што архіў «парафіявалі», сказаў мне ў свой час П. Орса. Каб была магчымасць, дык Шкутка яго, напэўна, забраў бы, бо ў 1946—1947 гг. ён часта ўспамінаў пра яго ў пару разоў ездзіў туды.

Моцна цісну руку. З пашанаю А. Васіленя. 25.08.1949^{“21”}.

„Даражэнкі Мікола!

У справе архіву К. Е. [Кастуся Езавітава], дык мне яшчэ не зусім ясна. У каго ѹ дзе ён фактычна знаходзіцца, пад чыёй апекай і хто на гэта мае права? Хто такі Шкутка? Якое простирає цi пабочнае дачыненіне ён мае да архіву?

Я думаю, што ніякай абвесткі ў газету ня трэба даваць. Цi ня можна было б проста напісаць ад імя тут пражываючых беларусаў Латвіі ўтаяўнаваць, нават подпісы зацвердзіць у натарыоса, з просьбай перадаць нам гэты архіў на перахову, аж пакуль, магчымы, ня зьявіцца сам К. Е. (бо аб долі яго яшчэ дакумэнтальна ня сцьверджана, магчымы, ён яшчэ ў жыцьі). Мы, як землякі, маем на гэта маральнае права. При гэтым скласці акт, у якім стане мы яго перанялі, за што мы ня сен адказнися. Аб гэтым пры сустрэчы пагутарым дакладней.

Пака будзь здароў! Твой Б. Юрэвіч. 17.10.1948^{“22”}.

Не, нельга сказаць, што дзеянасьць Міколы Панькова ў эміграцыйным асяр одзінстві не знаходзіла паразуменія, падтрымкі й спрыяйнія. Ён вёў актыўнае лістуванье, меў аднадумцаў, калегаў па фаху:

„Паважаны Мікола!

Ваш ліст дастаў у мінулым тыдні і адпісваю звычайнаю поштую, бо ўкладаю для архіву пару фотаздымкаў і мой прымітыўны абрэзок, за які палескі ваявода Костэк-Бэрнацкі хацеў мяне «давесці да ішыбеніцы» — як ён казаў аб гэтым самому біскому.

Разумею Вашы клопаты са зборамі архіву, бо Спадара ведаю аж лішне добра, каб трэба было тлумачыць аб ягоных адносінах да грамадзкае справы. Адзінай рада на ўсе цяжкасці — вытрываць на добрым шляху. Ёсьць добрая турэцкая прыказка, якая

²¹ „Летапіс жыцьця беларускай эміграцыі“, № 64, сакавік 1989. С. 23.

²² Тамсама, № 64, сакавік 1989. С. 23—24.

какса, што выйшаўшы ў дарогу, ня ма калі адбрэхвацца ад сабакаў, бо іх ніколі не перабрэшаши, а трэба йсьці ўперад, дык сабакі самі перастануць брахаць. Гэта сапраўды залатая рада ўнашых адносін з брахунам і пустамелямі. Твой а. Леў [Гарошка]“²³.

Але і шоў час, адныя сябры паміралі, іншыя займаліся ажыццяўленнямі ўласных праектаў, часам надта ж далёкіх ад збору папераў. Калі ж і зьбіралі архівы, дык — свае ўласныя, ня маючы намеру даваць іх у карыстаньне каму-небудзь ці перадаваць ва Ўсебеларускі архіў. Праз гэта было стражана нямана па-сапраўднаму вартага — спарахнела, зынікла, было выкінула.

Марнасць высілкаў на працягу 40 гадоў, нябачаныне плёну прыгнятала Панькова. Ён усё радзей выбіраўся на людзі, усё часцей сышоў дзіў у свою кніжніцу ня з новаю кнігаю, а з напоем, бо ня мей разу меншыя й ва ўласнай сям’і: жонка дайна адышла ад беларускай дзеяйнасці, кінула пісаць, затое палюбіла катоў, якіх у хаце было ня менш за тузін — рознага веку катоў і котак, чым улюбёным заняткам было адпачываць на папяровых скарбах „ларніка вучонага“. И праз год па съмерці Міколы Панькова кнігі, кампекты часапісаў, газетаў, тэчкі з архіўнымі матар’яламі, нават мэблі, нават съцены, здавалася, мелі той спэцыфічны пах, што нагадваў пра сапраўдных гаспадар оў хаты.

Як пісаў у газэце „Беларус“ В. Шчэцька,

„Калі М. Панькоў памёр, паўстала пытаньне, куды перадаць зборы М. Панькова? Меркавалася перадаць на Беларусь, але рэфэрэндум Лукашэнкі (14.05.1995) паказаў, што гэтага кроку рабіць няможна. Тады Ніна Тэсла (дачка М. Панькова) і прыяцелі Нябожчыка Васіль Шчэцька й Канстанцін Мярляк пастаравілі перадаць архіў і бібліятэку ў Фундацыю П. Крэчаўскага, што ў Кейнсе. Кіраўніцтва Фундацыі прыняло пратановую матар’ялы былі перавезеныя ў іх памешканье 9.12.1995.

Хочацца спадзявацца, што калекцыі Міколы Панькоў аўтарадкуюцца, што дасыць магчымасць дасыледчыкам гэтыя матар’ялы вывучаць і выкарыстоўваць для гісторыі беларускай эміграцыі“²⁴.

Верыцца, што гэтая кніга і стане тым першым ўпарадкаваным матар’ялам, які будуць вывучаць і выкарыстоўваць гісторыі беларуское эміграцыі.

Лявон Юрэвіч

²³ Тамсама, № 67. 1989 г. С. 85.

²⁴ „Беларус“, № 436, ліпень 1996, С. 5.